

НАЗОЎНІКІ З СУФІКСОІДАМІ -ВЕД, -ЗНАВЕЦ У СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

В. С. Кухарава

У сучасным словаўтварэнні існуюць розныя падыходы да вызначэння марфемнага статусу некаторых постпазіцыйных элементаў. У першую чаргу гэта мае дачыненне да другіх кампанентаў слоў-кампозітаў. Вядомы даследчык Г. Пауль, звяртаючыся да вытокаў узнікнення суфіксаў і прэфіксаў, адзначае выключную ролю складання як спосаба ўтварэння новых слоў, пры гэтым ён звяртае ўвагу на тэндэнцыю асобных паўназначных кампанентаў слоў-кампозітаў страчваць у той або іншай ступені сваю паўназначную семантыку [4, с. 411].

Да гэтага часу няма адзінай тэрміналогіі для марфем, якія страцілі сваю паўназначную семантыку і выконваюць функцыі афіксаў. Акрамя тэрміна афіксоіды, выкарыстоўваюцца і іншыя азначэнні: «марфемы пераходнага тыпу», «паўафіксы» [7, с. 152, 182], «суфігіраваныя слова-элементы» [2, с. 105], «субафіксы» [3, с. 90].

У энцыклапедыі «Русский язык» падаецца наступнае азначэнне: «Афіксоід – кампанент складанага або складанаскарочанага слова, які паўтараецца з адным і тым жа значэннем у складзе шэрагу слоў і набліжаецца па сваіх словаўтваральных функцыях да афікса – суфікса (для апошніх кампанентаў складання) або прэфікса (для першых кампанентаў)» [5, с. 26].

На падставе навуковых прац вышэйназваных даследчыкаў можна вылучыць наступныя прыметы марфем пераходнага тыпу:

магчымасць ужывання марфемы і ў якасці каранёвай, і ў якасці афіксальнай;

большая ступень абстрагаванасці значэння марфемы, якая выступае ў якасці афіксоіда, у параўнанні з каранёвай;

генетычная і семантычная сувязь марфемы пераходнага тыпу з адпаведнай каранёвай марфемай;

рэгулярнасць узнаўлення ў аднатыпных словах;

здольнасць марфемы, якая выступае ў якасці афіксоіда, сінанімізавацца з афіксальнымі марфемамі.

У артыкуле ставіцца задача прааналізаваць словы-кампозіты з другімі дзеяслоўнымі кампанентамі *-вед, -знавец*, а таксама даць ім лексіка-семантычную, граматычную і словаўтваральную характарыстыку.

У «Беларускай граматыцы» (1985) структурны элемент *-вед* разглядаецца як частка складаных слоў. Ён фармальна і семантычна ўзыходзіць да дзеяслова *ведаць*, які ў сучаснай беларускай мове з'яўляецца

мнагазначным, але здольнасць да ўтварэння слоў-кампозітаў мае толькі ў значэннях 'знаць што-небудзь, мець уяўленне пра што-небудзь', 'мець веды, навыкі, умець рабіць што-небудзь'.

К. Л. Рашанцаў, назіраючы за вытворнымі з другім кампанентам *-вед* у рускай мове, прыйшоў да высновы, што гэты тып прадуктыўны, паколькі ўжываецца больш за 50 слоў-кампозітаў. Самымі раннімі ўтварэннямі лічацца «правоведец» і «законоведец» [6, с. 252].

Усяго выяўлена 10 лексічных адзінак: *таваравед, байкалавед, усёвед, музеявед, музыкавед, почыркавед, балетавед, клубавед, бібліятэкавед*. З іх незафіксаваных у слоўніках – 4.

Можна вылучыць наступныя лексіка-семантычныя групы вытворных:

1. назва спецыяліста, у якой-небудзь галіне: *почыркавед, байкалавед*.

Почыркавед 'крыміналіст, спецыяліст у галіне почырказнаўства': «Па рукапісным тэксе почыркаведы могуць устанавіць, кім, мужчынам ці жанчынай зроблены запісы, а пазней вызначыць і канкрэтнага аўтара» [Звязда].

У гэтых вытворных другі дзеяслоўны кампанент *-вед* захоўвае значэнне 'мець веды, навыкі, умець рабіць што-небудзь'.

Аднак у слове *таваравед*, як нам падаецца, ён мае большую ступень абстрагаванасці, паколькі сінанімізуецца з другім дзеяслоўным кампанентам *-знавец*: *таваравед* 'тое, што і таваразнавец. Спецыяліст у галіне таваразнаўства' [8, т. 5. кн. 1 с. 457].

2. Назоўнікі з агульным значэннем 'спецыяліст па чым-небудзь': *бібліятэкавед, клубавед, балетавед, усёвед*.

Балетавед 'спецыяліст па тэорыі і гісторыі балета': «Госцяй клуба была вядомы ленінградскі балетавед» [Звязда].

Такім чынам, у словах гэтай групы другі структурны кампанент захоўвае значэнне 'знаць што-небудзь, мець уяўленне пра што-небудзь'.

Варта адзначыць, што гэта прадуктыўны словаўтваральны тып, паколькі ён, у адрозненне ад вытворных на *-знавец*, актыўна папаўняецца.

Даследчык К. Л. Рашанцаў звяртае ўвагу на тое, што ў рускай мове кампаненты «-вед», «-ведение» не страцілі свайго лексічнага значэння, яны па-ранейшаму ўспрымаюцца як каранёвыя марфемы [6, с. 252].

У сучаснай беларускай мове, як бачна з аналізу фактычнага матэрыялу, другі дзеяслоўны кампанент *-вед* пачынае абстрагавацца (*таваравед* – таваразнавец, *мовавед* – мовазнавец – лінгвіст).

Другі структурны кампанент *-знавец* у «Беларускай граматыцы» (1985) разглядаецца як частка складаных слоў. Ён фармальна і семантычна ўзыходзіць да дзеяслова *знаць*, які ў сучаснай беларускай

мове з'яўляецца мнагазначным, але самастойна амаль не ўжываецца. Замест яго выкарыстоўваецца беларускі адпаведнік *ведаць*.

У слоўніку прыводзіцца значэнне другога кампанента *-знавец*: «другая састаўная частка складаных слоў, якая абазначае спецыяліста ў галіне ведаў, названай у першай частцы» [8, т. 2 с. 497].

Усяго выяўлена 22 лексічныя адзінкі гэтым кампанентам: *краязнавец, мовазнавец, мерзлатазнавец, кітаязнавец, металазнавец, законазнавец, беларусязнавец, патэнтазнавец, сабаказнавец, славяназнавец, таваразнавец, прыродазнавец, правазнавец, паляўніцтвазнавец, навуказнавец, музеязнавец, машыназнавец, матэрыялазнавец, кнігазнавец, землязнавец, музыказнавец, тэатразнавец*.

Сярод іх вылучаюцца наступныя лексіка-семантычныя групы вытворных:

1. назоўнікі са значэннем 'спецыяліст у якой-небудзь галіне': *таваразнавец, навуказнавец, матэрыялазнавец, музыказнавец* і інш.

Спынімся на лексеме *паляўніцтвазнавец* 'спецыяліст у галіне паляўніцтвазнаўства' [8, т. 5, кн. 2, с. 589].

А. Я. Баханькоў адзначае, што ўзбагачэнне слоўнікавага складу беларускай мовы адбывалася не толькі за кошт унутраных рэзерваў, але і за кошт лексічных сродкаў суседніх моў, з якімі яна ўступала ў больш ці менш цесныя кантакты. На падставе моўнага аналізу даследчык прыйшоў да высновы, што *паляўніцтвазнавец* з'яўляецца калькай рускага «охотовед». [1, с. 177].

У словах гэтай групы другі кампанент *-знавец* захоўвае значэнне 'відаць, можна заўважыць'.

Аднак у словах *законазнавец* 'спецыяліст у галіне законазнаўства' [8, т. 2, с. 320]; *кітаязнавец* 'тое, што і сінолаг' [8, т. 2, с. 691]; *мовазнавец* 'спецыяліст у галіне мовазнаўства' [8, т. 3, с. 170] ён мае большую ступень абстрагаванасці, паколькі ў сучаснай беларускай мове ім адпавядаюць назоўнікі *юрыст, сінолаг, мовавед*.

У словах *беларусязнавец, славяназнавец* назіраецца сінанімія другога дзеяслоўнага кампанента *-знавец* і суфікса *-іст-* (параўнайце, беларусіст, славіст).

Таму ў дадзеным выпадку *-знавец* трэба разглядаць як суфіксоеід.

2. Назоўнікі з агульным значэннем 'спецыяліст па чым-небудзь': *краязнавец, мерзлатазнавец, металазнавец, патэнтазнавец, прыродазнавец, сабаказнавец* і інш.

У гэтых прыкладах другі кампанент захоўвае першаснае працэсуальнае значэнне дзеяслова *ведаць*.

Побач з назоўнікам *правазнавец* ў сучаснай беларускай мове ўжываецца слова *прававед*. Першае мае значэнне 'устарэлае, тое, што і прававед [8, т. 4, с. 303], аднак выклікае сумненне, што гэтае слова можа мець памету ўстарэласці, што зроблена ў «Тлумачальным слоўніку беларускай мовы». Сёння актыўна ўжываюцца такія назвы, як *правазнаўчы* факультэт (параўнайце, *прыродазнаўчы* факультэт); падручнікі па *правазнаўству*. Кампанент *-знавец* мае большую ступень абстрагаванасці, сінанімізуецца з дзеяслоўным кампанентам *-вед*.

Аналіз фактычнага матэрыялу дае падставы сцвярджаць, што на сённяшні дзень дзеяслоў *знаць* успрымаецца як калька з рускай мовы, таму носбіты мовы імкнуцца пазбягаць ужывання вытворных на *-знавец*. У тых выпадках, калі гэта можна зрабіць, другі кампанент замяняецца на суфікс або на дзеяслоўны кампанент *-вед*.

Такім чынам, назоўнікі-кампозіты з другімі дзеяслоўнымі кампанентамі *-вед*, *-знавец* з'яўляюцца разнастайнымі па сваёй семантыцы і структуры. У тых выпадках, калі яны захоўваюць працэсуальныя значэнні адпаведных дзеясловаў, іх неабходна разглядаць як частку складанага слова а самі вытворныя – складанымі. Калі ж кампаненты *-вед*, *-знавец* сінанімізуюцца з афіксальнымі марфемамі і абстрагуюцца ў сваіх значэннях, іх неабходна разглядаць як суфіксоіды, а самі вытворныя – суфіксоіднымі.

Літаратура

1. Баханькоў А. Я. Слова-калькі ў беларускай мове савецкага часу // Беларуская лінгвістыка. - Вып. 19. - 1981.
2. Виноградов В. В. Русский язык. - М. – Л., 1947.
3. Крашенникова Е. А. Новое в немецкой грамматике. Словообразование. - М.: Просвещение, 1965.
4. Пауль Г. Принципы истории языка. - М.: Изд-во иностр. лит. – 1960.
5. Русский язык. Энциклопедия. - М., 1979.
6. Ряшенцев К. Л. Сложные слова и их компоненты в современном русском языке. - Орджоникидзе: Изд-во СОГУ. - 285 с.
7. Степанова М. Д. Словообразование современного немецкого языка. - М., 1953.
8. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы.: У 5 т. - Мн.: БелСЭ, 1977 - 1984. - Т. 1 – 5.

ФОРМА ДНЕВНИКА В РОМАНЕ Я. МАРТЕЛА «ЖИЗНЬ ПИ»

Е. М. Кухарчик

Объектом настоящего исследования является роман Янна Мартела (Martel, Yann, род. 1963) «Жизнь Пи» (*Life of Pi*, Vintage Canada 2002), удостоенный Букеровской премии в 2002 году. В целом, жанровая природа этого произведения представляет для литературоведов большой ин-